

(Nem) hétköznapi történetek a történelem mérlegén

Várady Tibor: *Libatoll és történelem*. Forum, Újvidék, 2017

A családi ügyvédi irattár további dokumentumait tárja elénk Várady Tibor, vagy inkább mondhatnám úgy, hogy eddig az olvasó számára ismeretlen polcsorok között kalauzol el legújabb kötetében – és az igékre helyezném a hangsúlyt, mert valóban útvezetőként irányítja a figyelmet a papírokról leolvasható információkkal szegélyezett ösvényen, annak pihenőin, kitérőin, esetenként váratlanul véget érő (mellék)ágain. Módszere ismerős lehet már, a mostani kötet ugyanis közeli rokona a *Zoknik a csilláron, életek hajszálon* címűnek, s noha egyértelműen folytatása az ott megkezdett gyakorlatnak, egyrészt újszerű jegyeket is magában hordoz, másrészt pedig önmagában, a sorozat első darabjától függetlenül is olvasható.

Várady Tibor tehát a *Libatoll és történelem* esetében is lesöpri a port bizonyos irattári kötegek és mappák tartalmáról, majd a dokumentumprózává konvertálás során az archívumi légkörből új kontextusba helyezi őket. Nem magyarázatot ad elsősorban, hanem narrációt épít ki körük, illetve belőlük kiindulva, de ami talán még ennél is jellemzőbb: a szélesebb képre való rálátást kereső, messzebbre mutató kommentárokat fűz hozzájuk. A prózateremtő tevékenysége egyfajta mentés, hiszen az itt előhozott történeteket már nemcsak fenyeget a feledés veszélye, hanem teljesen el is merültek volna benne, ha az ügyvédi hivatal meg nem őrzi a másolatokat, amelyek jövője az *őrzők* és továbbvivők hiányában szintén megkérdőjeleződött. „A családi ügyvédi irattárat is másképp látom ma, mint korábban. Évtizedekig azt mondtam másoknak és magamnak, hogy »ott vannak az iratok«. Ez valami biztonságérzetet adott. Aztán amikor öt évvel ezelőtt az anyám is távozott, üres lett a ház, és azt vettem észre, hogy többé nem mondom már, hogy »ott vannak az iratok«, hanem hogy »ott maradtak az iratok«” (5). A kötet létrejöttéhez vezető alkotói tevékenység te-

hát a megőrzés, az átmentés gesztusa, ám a tényekhez való hűség, a dokumentumok másolatának szövegbe illesztése sem tud teljességet garantálni e tekintetben – ez történészi, levéltárosi munkát igényel. Várady Tibor sokkal inkább kiragad az iratokban rejtőző tömérdek történetből néhányat, amelyek nem ritkán csak töredékekben maradtak fenn, és ezekből kiindulva az *itteni* közösségről – a nagybecskerekiről, a vajdaságról – készít sajátos esettanulmányokat, az elmúlt század olyan szegmenseire is rávilágítva, amelyek többé vagy kevésbé a közösségi tudat hátterébe szorultak. A kiindulási tényanyag jellegéből is adódóan Várady szövegei az egyén szemszögét nyitják meg az olvasó előtt, aki valamilyen hivatalos ügyével nyíltan és őszintén fordult az ügyvédéhez, majd pedig együttesen igyekeztek megoldást találni az éppen aktuális társadalmi berendezkedés ingoványosában. A kötet a jogi kötődésű történeteknek a sorozataként képes rávilágítani arra, hogy az ezeken a területeken élő emberek számára az elmúlt században mennyire ismeretlen volt az állam és a törvények által biztosított valamiféle *rend*, hiszen nemcsak jogszabályok, politikai irányvonalak, de még csak nem is *egyszerűen* országok váltakoztak a fejük felett, hanem a háborúkban szemben álló felek cserélődtek a vezetők szerepében. Nem az esetek, hanem a mindenkori és folyton változó társadalmi, törvényi keret által befolyásolt megoldásuknak és a kimenetel abszurditásának révén válhatnak a bírósági ügyek érintettjei példaként felmutatható prózaszereplőkké. És mivel e történelmi forгатag egyetlen családot sem kerülhetett meg, a szerző saját adatközlőjévé is válik: emlékezete, nagyapja feljegyzései más jellegűek ugyan, mint a hivatalos iratok, ám éppen ezért is egészítik ki jól a leírásokat.

A narratíva fragmentáltsága, a szövegekben helyet kapó ügyek végkimenetelének gyakori homályban maradása is megmutatja: nem a történetmesélés áll a *Libatoll és történelem* középpontjában, hanem a valamikori társadalmi és élethelyzetek ábrázolása, a problémák megragadása és rögzítése, a jelennel való esetleges párhuzamba állítása, a konzekvenciák levonása. Mindemellett az anekdoták mégis központi elemei a kötetnek, egyben építő részei az egyes prózáknak, amelyek viszont egy-egy szerteágazó, esetenként hiányos Várady-elbeszélés létrejöttét szolgálják, elmélkedő hangvételben. Várady Tibor talált anyagból dolgozik, ez szabja meg történeteinek főbb csapását, ám első ránézésre sehova nem kapcsolódó mozzanatok, apró-cseprő mellékszálak, reflexiók és asszociációk révén kiterőket és kanyarokat tesz szövegalkotás során.

A kötetbe beemelt bírósági ügyek anno súlyos gondot jelentettek az érintettnek, mára azonban megváltozott a szerepük és jelentőségük. Az

egyéni igazságkeresésből átfordulnak a valóságra, az igazságra való általános rákérdezés eszközeivé, a *kitaposott valóságtalaj* elbizonytalanítói-vá, az egyén és társadalom viszonyrendszerének illusztrációivá, annál is inkább, mert a kiindulásként használt adatokra is jórészt csak egyetlen szemszögből látunk rá: a jog, a joggal küszködő egyén irányából. Várady pedig szerzői kommentárjaiban egyértelművé is teszi, hogy szövegalkotását milyen gondolatsor kísérte, milyen dilemmák és intenciók kísérték: „1921-ben Karátszonyi Andor útlevele egy utazásra jogosító okmány volt – bár akkora mozgásszabadságot nem teremtett, hogy Becskerekre is el lehessen jutni. (Ez be is lett jegyezve hivatalos tollal.) Utána az útlevél mégis Becskerekre kerül, de más a rendeltetése. Egy jogeseten belül nyer új értelmet, valamilyen ügyvédi érvelés támaszaként. Aztán következik a jogeset dekonstrukciója. Az iratcsomót valószínűleg nem lehet már megtalálni, a célok megszűntek, nem tartják már össze a részleteket – én pedig most kiviszem a jogesetből, és prózába igyekszem illeszteni, ami megmaradt, elsősorban az útlevelet. Aztán töprengök, hogy alakul-e az útlevélből egyszer majd valami ismét más, és javítva lesz-e még – ilyen vagy olyan tollal –, hogy mi, akik nézegetjük, hol is vagyunk” (84).

A kötet egészében válaszkéréses a vajdasági – azon belül hangsúlyozottan a nagybecskereki – magyarságot, kisebbségeket, polgárságot érintő, alapvetőségük által fontos kérdésekre. Tárnya gyakorlatilag, még ha csak átvitt vagy sejtetett értelemben is, ennek a közösségnek a jelene és a jövője – a múlt, annak a kiemelt mozzanatai és aspektusai szempontjából. Emellett külön jelentőséget nyernek azok a történetek, amelyek feltárják jelenségek vagy intézmények eddig kevésbé tematizált múltját: így kap az olvasó rálátást a dokumentumokból kiinduló, személyes emlékekkel kiegészülő elbeszélés nyomán Messinger Karolin intézetére, vagy felsejlik például a nagybecskereki párbajoknak főleg az a vonatkozása, amely a hivatalos dokumentumokból rajzolódik ki, a szövegszületés jelenkorának helyi és globális politikai irányzatai pedig elgondolkodtató párhuzamokat kapnak az irattár és a szerzői kiegészítés nyomán. A Várady által felvillantott témák és gondolatvezetések sorra kapcsolódnak az identitás kérdéséhez, ennek leggyakoribb explicit kifejeződései a nyelvi vonatkozású mozzanatok, és noha ezek tematizálása gyakran csak áttételes, valójában a kötet egészen markánsan végighalad.

A *Libatoll és történelem* a Várady ügyvédi iroda irattárának adatait és a szerző személyes emlékeit, reflexióit ötvöző második dokumentumpróza-kötet, amely értelemszerűen a Nagybecskerek szűkebb-tágabb környezetében 1893 óta fellépő sorsváltások, illetve ezeknek a kisemberek életére

gyakorolt hatásának krónikája. Oly módon mégpedig, hogy középutat talál a hivatalos adatokból adódó ridegség meg a végletekig hétköznapi személység között, és a vajdasági, jórészt kisebbségi lét ügyét járja körül: „Sok valóság cserélődött az utóbbi években. És ott van az egymás után lépegető valóságok előtt a jövő is. Azt hiszem, nem röpül felénk. Inkább vár. Mosolyog is. Ez a mosoly olyasféle, mint azoké, akik a vasútállomáson az érkező utasok előtt a peron elején állnak. A feljük haladó utas pedig nem tudja biztosan, hogy neki vagy a mögötte levőnek jár-e a mosoly. Vagy ebből a vonatból senkinek” (54).

